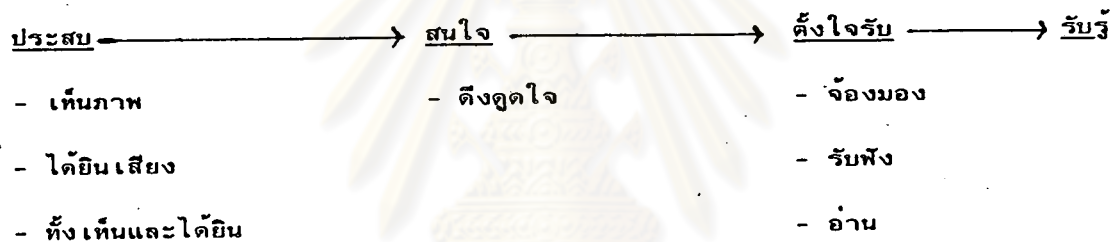




แนวความคิด ทฤษฎี ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และสมมติฐานในการศึกษา

การรับรู้ของบุคคลเริ่มขึ้น เมื่อได้ยิน เมื่อได้เห็น กระทั่งได้สัมผัสสิ่งต่าง ๆ เกิดเป็นความสนใจที่จะรับสิ่งดังกล่าว ความสนใจจะค่อย ๆ แปรเป็นความตั้งใจที่จะรับ ซึ่งหากมีการรับรู้เพิ่มมากขึ้น ก็จะเป็นวิถีทางนำไปสู่การมีทัศนคติ ความคิด ความรู้ใหม่ ตลอดจนการยอมรับเอาแบบแผนท่วงท่าของต่าง ๆ ที่ได้รับรู้มาปฏิบัติ ใช้วิเคราะห์กับสถานการณ์ต่าง ๆ กระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมต่าง ๆ ได้ การรับรู้ของคนเราดังกล่าว อาจสรุปเป็นขั้นตอนได้ดังต่อไปนี้ (Schram 1964: 127)



ในชีวิตประจำวันของคนเรา จะต้องมีการติดต่อสื่อสารกันอยู่เสมอ การรับทราบเรื่องราวต่าง ๆ เป็นประจำ หรือการได้ยินได้ฟังอะไรอยู่ทุกวัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ จะทำให้เกิดความรู้ ความเชื่อ และบ่อยครั้งที่ความคิดเดิมของคนเราจะเปลี่ยนแปลงไป (Bouge 1967: 31) สื่อมวลชนจะมีส่วนสนับสนุนกิจกรรมบางอย่างหรือหลายอย่างได้ โดยการให้ข้อมูลในการตัดสินใจที่เป็นประโยชน์และถูกต้อง (Schram 1964: 127)

เป็นที่เชื่อกันว่า ระบบสื่อสารดังกล่าว เป็นดัชนีของการเปลี่ยนแปลง (index of change) และเป็นตัวนำการเปลี่ยนแปลง (agent of change) การติดต่อสื่อสารที่เหมาะสมสำหรับในสังคมแบบดั้งเดิม ได้แก่ การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล (interpersonal communication) ซึ่งอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวของสมาชิกในสังคมเป็นหลัก ในบางครั้งจะเรียกกรณีนี้ว่า "ระบบติดต่อสื่อสารแบบตัวต่อตัว" (face-to-face communication) ส่วนในสังคมสมัยใหม่ การติดต่อสื่อสารจะมีระบบการสื่อสารมวลชน (mass communication) เป็นองค์ประกอบสำคัญ

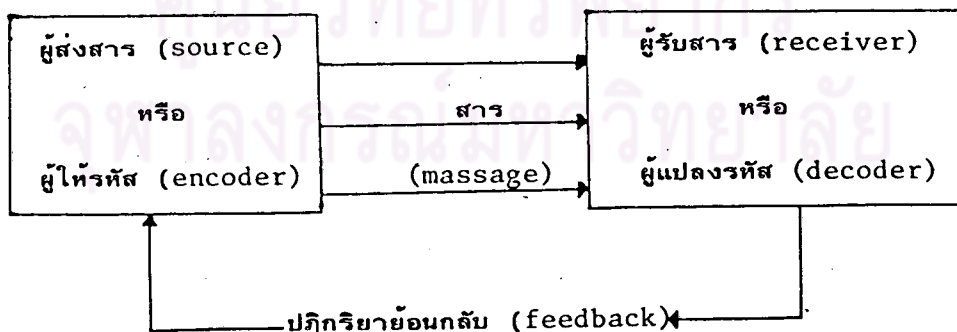
การสื่อสารมวลชนจะมีสื่อต่าง ๆ (media) เป็นตัวกลางถ่ายทอดข้อมูลไปยังมวลชน ในท้องถิ่นท่ามกลาง จะนับบางครั้งจึงอาจมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "การสื่อสารโดยใช้สื่อ" (media communication) และมักเรียกสื่อ หรือตัวกลางดังกล่าวว่า "สื่อมวลชน" (mass media) (Lerner 1972: 33)

เมื่อก้าวถึงการสื่อสารมีผู้ให้คำจำกัดความด้วยถ้อยคำต่าง ๆ กัน แต่สาระที่กล่าว ก็ล้วนแล้วแต่มีเนื้อหาที่คล้ายคลึงกัน อย่างเช่น รามอน วิลเลียมส์ (Ramon Williams) กล่าวว่า การสื่อสาร ก็คือการถ่ายทอดความคิด ข่าวสาร และทัศนคติต่าง ๆ จากบุคคลไปสู่ บุคคล แต่ความหมายที่ใช้กันต่อมาซึ่งหมายถึง ช่องทางของการถ่ายทอดข่าวสาร จากสถานที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งด้วย (Williams 1966: 17)

หรือกรณีของเอฟเวอเรตต์ เอ็ม โรเจอร์ (Everett M. Rogers) ก็ได้ให้นิยามของการสื่อสารไว้ว่า หมายถึง กระบวนการที่ความคิดหรือข่าวสารส่งจากแหล่งสารไปยังผู้รับสาร ด้วยเจตนาที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมบางประการของผู้รับสาร (Rogers 1973: 43) เป็นต้น

หากพิจารณาจากนิยามของการสื่อสาร ตามแนวความคิดของโรเจอร์ดังกล่าว จะได้ภาพแบบจำลองของกระบวนการติดต่อสื่อสาร ที่ประกอบไปด้วยผู้ส่งสารหรือแหล่งกำเนิดสาร ช่องทางการสื่อสาร และผู้รับสาร ดังจะเขียนเป็นแผนผังได้ดังนี้

#### กระบวนการของการสื่อสาร



จากหนังสือข้างต้น ผู้ส่งสารจะต้องแปลงเนื้อหาของสารนั้นเป็นรหัส ซึ่งเรียกว่าเข้ารหัส (encode) (เนื้อหาของข่าวสารที่ทำการแปลง อาจจะสะท้อนถึงทัศนคติ ความคิดเห็น หรือความรู้สึกต่าง ๆ ของผู้ส่งสารอยู่ด้วย) เพื่อให้อยู่ในแบบฉบับที่จะสามารถถ่ายทอดไปยังผู้รับสารได้ เช่น เป็นเสียงพูด เป็นตัวอักษร เป็นภาพ หรืออื่นใดตามความเหมาะสม จากนั้นจึงส่งเนื้อสารที่แปลงแล้วไปสู่ผู้รับโดยอาศัยช่องทางการสื่อสารต่าง ๆ

ในบรรดาองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ ของกระบวนการสื่อสาร อันได้แก่ ผู้ส่งสาร สาร สื่อหรือช่องทางการสื่อสาร และผู้รับสาร อาจนับได้ว่า สื่อ หรือช่องทางการสื่อสาร มีความสำคัญอย่างยิ่ง ในการที่จะเป็นตัวกำหนดถึงความสำเร็จหรือไม่ประการใด ในอันที่จะก่อให้เกิดการรับรู้ กระทั่งการเปลี่ยนแปลงในความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมต่าง ๆ ของผู้รับสาร (Rogers and Svenning 1969: 124-125)

สื่อหรือช่องทางการสื่อสารที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่ง ได้แก่ ช่องทางการสื่อสารด้วยสื่อมวลชน (mass media channels) อาทิ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น แหล่งข่าวสารอันอาจจะเป็นบุคคลหนึ่งหรือหลายคน สามารถใช้สื่อหรือช่องทางเหล่านี้ ถ่ายทอดข้อมูลไปยังผู้รับได้พร้อมกันครั้งละเป็นจำนวนมากอย่างรวดเร็ว และอาจมีผลให้ทัศนคติที่ผู้รับสารมีอยู่แต่เดิมสั่นคลอนไปได้ (Rogers and Shoemaker 1971: 145)

อิทธิพลหรือบทบาทของสื่อมวลชนต่อบุคคล หรือกลุ่มบุคคล ได้มีการขบระมูเอาไว้มากมาย เมลวิน แอล เดอ เฟลอร์ (Melvin L. de Fleur) ก็เป็นผู้หนึ่งที่ได้กล่าวถึงทฤษฎีร่วมสมัยว่าด้วยการสื่อสารมวลชนซึ่งเป็นที่ครุ่นกันทั่วไป ในบรรดาทฤษฎีดังกล่าวมีการระบุถึงอิทธิพลของสื่อมวลชนต่อบุคคลและสังคม ปฏิกริยาตอบสนองต่าง ๆ อันเนื่องมาจากการเปิดรับสื่อ กระทั่งการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญในพฤติกรรมของบุคคล เป็นต้น ทฤษฎีการสื่อสารมวลชนที่ เฟลอร์จัดจำแนกไว้ แบ่งกล่าวได้เป็น 4 ทฤษฎีสำคัญ ๆ คือ ทฤษฎีความแตกต่างของปัจเจกบุคคล ทฤษฎีการจัดประเภทของสังคม ทฤษฎีความสัมพันธ์ทางสังคม และทฤษฎีบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม (Fleur 1970: 118-154)

1. ทฤษฎีความแตกต่างของปัจเจกบุคคล (the individual difference theory) ทฤษฎีนี้เน้นให้เห็นถึงความแตกต่างในบุคลิกภาพของบุคคลแต่ละคน โดยที่แต่ละบุคคลต่างได้รับการอบรมบ่มเพาะมาแตกต่างกัน มีโอกาสรับรู้ต่อสภาพการณ์ต่าง ๆ ผิดแผกกันออกไป การหล่อมหลอมให้เกิดเป็นทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ และแบบแผนบุคลิกภาพ จึงเป็นลักษณะเฉพาะที่ต่างบุคคลก็ต่างมีต่างกันไป

ความแตกต่างในลักษณะโครงสร้างของบุคลิกภาพ เป็นปัจจัยสำคัญขั้นพื้นฐานให้การเรียนรู้ และการรับรู้ของบุคคลแต่ละคน ค่อนข้างแตกต่างกันหรือสิ่งเดียวกัน มีความแตกต่างกันไปได้ เมื่อบุคคลต่างได้รับสื่อหนึ่ง ๆ แต่ละคนจึงมีโอกาสจะให้ความสนใจ เลือกรับรู้จากสื่อหนึ่ง ๆ ไม่เท่ากัน การตีความ และการยอมรับในสื่อสารต่าง ๆ ให้บังเกิดผลเป็นการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรม จึงมีขีดขั้นต่าง ๆ ออกไป

## 2. ทฤษฎีการจัดประเภทของสังคม (the social categories theory)

ทฤษฎีนี้มีพื้นฐานความคิดว่า ในสังคมสมัยใหม่ที่มีการพัฒนาแบบแผนอุตสาหกรรมอย่างกว้างขวาง ทั้งกลุ่มสังคม และบุคคลที่เป็นสมาชิกในกลุ่มสังคมต่าง ๆ มีคุณสมบัติที่แตกต่างกันอย่างมากมาย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการศึกษา รายได้ เป็นต้น แต่ทฤษฎีนี้ได้นำเอาลักษณะพื้นฐานต่าง ๆ ที่เหมือนกัน เช่น เพศ ระดับรายได้ การศึกษามาเป็นเครื่องรวมบุคคลเข้าไว้ในกลุ่มเดียวกัน ดังเช่น กลุ่มบุคคลที่มีระดับการศึกษาสูง ก็ถือว่าเป็นกลุ่มบุคคลที่อยู่ในโครงสร้างทางสังคมใกล้เคียงกัน ดังนั้นการพิจารณาแบ่งบุคคลอย่างคร่าว ๆ นี้โดยมิได้คำนึงถึงความแตกต่างเฉพาะตัวบุคคลอย่างง่าย ๆ นี้ทำให้สามารถกล่าวได้ว่าบุคคลที่อยู่ในกลุ่มเหล่านี้จะรับเนื้อหาของสื่อมวลชนคล้ายคลึงกันไม่มากนักน้อย และในทำนองเดียวกันก็จะสนองตอบ เนื้อหาของสื่อมวลชนออกมาในรูปแบบที่คล้ายกันด้วย

## 3. ทฤษฎีความสัมพันธ์ทางสังคม (the social relationship theory)

ทฤษฎีนี้ชี้ให้เห็นว่า ลักษณะความสัมพันธ์ภายในกลุ่มสังคมมีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อกระบวนการของการสื่อสารมวลชน โดยเป็นที่ยอมรับว่าลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมแบบไม่เป็นทางการ (เช่น ความสัมพันธ์ในวงศาความญาติ) มีบทบาทอย่างมากต่อการกำหนดแบบแผนพฤติกรรมของบุคคลแต่ละคนในสังคมนั้น ๆ)

นักสังคมวิทยาชนบทพบว่า การที่ในสังคมชนบท มีลักษณะของความผูกพันระหว่างบุคคลอยู่ข้างจะแน่นแฟ้น การยอมรับหรือการคัดลใจใด ๆ ที่ชาวนาหรือเกษตรกรทั้งหลาย มีต่อการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ทางเทคโนโลยีใหม่ ๆ จึงมักจะแสดงออกตามสังคม หรือกลุ่มเพื่อนบ้านใกล้เคียงที่มีการติดต่อกันอยู่ด้วยเป็นสำคัญ

ความคิด ข้อมูล ข่าวสารใหม่ ๆ จากสื่อใด ๆ ก็ตาม จะเผยแพร่ออกไปจากคนหนึ่งสู่อีกคนหนึ่งอย่างต่อเนื่องถึงกัน ผู้ที่เปิดรับสื่อแขนงต่าง ๆ มากกว่าคนอื่น ๆ จะทำหน้าที่เป็นผู้นำข้อมูล ข่าวสาร ความคิด ไปสู่ผู้อื่นและมักจะเป็นผู้มีอิทธิพลต่อการคัดลใจการยอมรับของบุคคลอื่นด้วย

การส่งข่าวสารใด ๆ ไปยังประชากรในชนบท จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพิจารณาถึงลักษณะของความสัมพันธ์ที่มีอยู่ภายในกลุ่มสังคมนั้น ๆ การสื่อสารมวลชนจึงจะมีโอกาสบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพเป็นที่พอใจ

#### 4. ทฤษฎีบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม (the cultural norms theory)

สิ่งที่ทฤษฎีนี้ให้ความสนใจ ได้แก่ บทบาทของสื่อมวลชนต่อการให้คำอธิบายเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และภาวะแวดล้อมที่ดำรงอยู่รายรอบจนกระทั่งกลายเป็นเสมือนหนึ่งบรรทัดฐานที่สร้างขึ้นสำหรับเป็นแนวยึดถือและปฏิบัติของบุคคลภายในสังคม แนวความคิดต่อเรื่องเหล่านี้อาจจำแนกได้เป็น 3 ประการ คือ

4.1 เนื้อหาของสื่อมวลชน ช่วยทำให้ลักษณะบรรทัดฐานที่มีอยู่แล้วในสังคมมีความสำคัญเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันก็คอยย้ำให้ประชาชนรู้สึกมั่นใจว่าบรรทัดฐานดังกล่าวยังเป็นที่ยอมรับยึดถือ และปฏิบัติ

4.2 สื่อมวลชนมีบทบาทในการสื่อหรือชักนำ รูปแบบพฤติกรรมต่าง ๆ ตลอดจนบรรทัดฐานจากสังคมหนึ่งไปสู่การรู้จัก ค้นเคย ยอมรับ และยึดถือ ปฏิบัติ ของประชาชนในอีกสังคมหนึ่งได้ โดยที่สังคมในกรณีหลังนั้นอาจจะไม่เคยมีประสบการณ์ต่อนั้น ๆ มาก่อน หรือเคยมีประสบการณ์ดังกล่าวมาแล้วแต่ไม่มากนัก

4.3 สื่อมวลชนมีบทบาทในการชักจูง ให้การศึกษาแก่ประชาชน ในอันที่จะเปลี่ยนแปลงค่านิยม ความเชื่อถือ แบบแผนพฤติกรรม และบรรทัดฐานที่ยึดถือปฏิบัติอยู่เดิมไปสู่รูปแบบใหม่ที่ดีกว่าอาจจะเหมาะสมกว่า

นอกจากทฤษฎีต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ยังอาศัยแนวความคิดเกี่ยวกับเผยแพร่และการยอมรับนวัตกรรม (diffusion and adoption of innovation) เข้ามาประกอบด้วย โดยที่ เอเวอเรท เอ็ม โรเจอร์ส และลิน สเวนนิ่ง (Everett M. Rogers and Lyne Svenning) ได้ศึกษาพบว่าการเปิดรับสื่อมวลชนก่อให้เกิดการยอมรับนวัตกรรม ผู้ที่เปิดรับสื่อมีความโน้มเอียงจะรับนวัตกรรมต่าง ๆ ได้เร็วขึ้น (Rogers and Svenning 1969: 102) ส่วน โจเซฟ ที แคลปเปอร์ (Joseph T. Klapper) ก็ได้อธิบายถึงผลของสื่อมวลชนหรือธรรมชาติของสื่อมวลชนที่มีผลต่อสมาชิกของสังคมไว้ว่า สื่อมวลชนอาจเป็นตัวช่วยโน้มน้าวจิตใจได้ ทั้งยังช่วยเสริมหรือค้ำยัน (reinforce) ในความคิดเห็นหรือทัศนคติที่ยังไม่มั่นคง (Klapper 1960: 15-49)

เมื่อกล่าวถึงการยอมรับนวัตกรรม เป็นความเกี่ยวข้องกันอย่างสำคัญยิ่งกับการจะดองกล่าวถึง "การสื่อสาร" และ "การเผยแพร่ นวัตกรรม"

ปกติแล้ว การเผยแพร่ นวัตกรรมนั้นเป็นส่วนหนึ่งของการสื่อสาร แต่จุดต่างกันอยู่ตรงที่ การสื่อสาร เป็นการเผยแพร่ข่าวสารทุกประเภท ไม่จำกัดว่าข่าวสารนั้นจะเก่าหรือใหม่ แต่ สำหรับการเผยแพร่ นวัตกรรมนั้น หมายความว่าเฉพาะถึงการเผยแพร่สิ่งใหม่เท่านั้น ในการเผยแพร่ นวัตกรรมนั้น โรเจอร์และชูเมเคอร์ (Rogers and Shoemaker 1971: 18) สรุปว่า การเผยแพร่ นวัตกรรมจะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ คือ

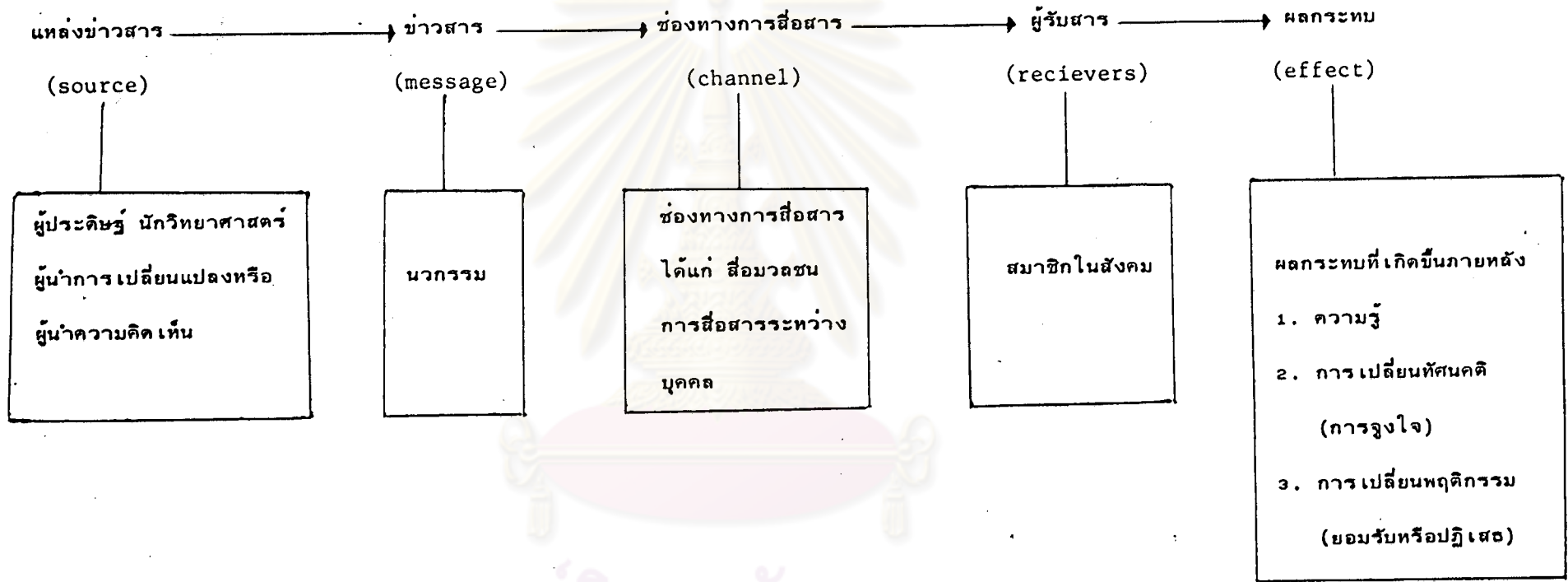
1. นวัตกรรม (innovation) ซึ่งหมายถึง สิ่งใหม่หรือความคิดใหม่ ๆ ที่ต้องการ จะเผยแพร่
2. สื่อหรือช่องทางการรับสาร (communication channel) นวัตกรรมจะเผยแพร่ ไปสู่ผู้รับโดยผ่านสื่อต่าง ๆ
3. ระยะเวลา (overtime) ในการเผยแพร่ นวัตกรรมจะต้องใช้ระยะเวลาใน การเผยแพร่ ซึ่งระยะเวลาเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการยอมรับและไม่ยอมรับนวัตกรรม
4. ผู้รับนวัตกรรม (adopter) ได้แก่ สมาชิกในสังคมที่มีนวัตกรรมนั้นเกิดขึ้น

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบในการเผยแพร่ นวัตกรรมดังกล่าวข้างต้นแล้ว โรเจอร์และ ชูเมเคอร์ได้แสดงให้เห็นในรูปแบบดังต่อไปนี้

ความสนใจในการศึกษาการเปิดรับสื่อมวลชน (mass media exposure)

เริ่มจากการพิจารณาถึงบทบาทของสื่อมวลชนที่มีผลต่อการพัฒนา หรือการเปลี่ยนแปลงสังคมใน ระดับส่วนรวมโดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนา กล่าวคือ สื่อมวลชนจะเป็นเครื่องมือที่มีอำนาจ ในการโน้มน้าวจิตใจอย่างมาก ซึ่งจะทำให้ประชาชนในประเทศกำลังพัฒนาจะทั้งความเชื่อ ทัศนคติ และค่านิยมดั้งเดิม หันมารับเอาความเชื่อ ทัศนคติ และค่านิยมสมัยใหม่ตามแบบประเทศ ที่พัฒนาแล้ว (Lerner 1958: 56 - 60) และในการพัฒนาประเทศนั้น สื่อมวลชนเป็น ปัจจัยที่ช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สื่อมวลชนสามารถช่วย ให้บรรลุผลได้ก็คือ การเปลี่ยนแปลงจากประเพณีและวิถีปฏิบัติเก่าไปสู่ประเพณีและวิถีปฏิบัติใหม่ (เสถียร เขยประทับ 2526: 32)

องค์ประกอบในการเผยแพร่ข่าวสารและรูปแบบจำลองการสื่อสารแบบ S-M-C-R

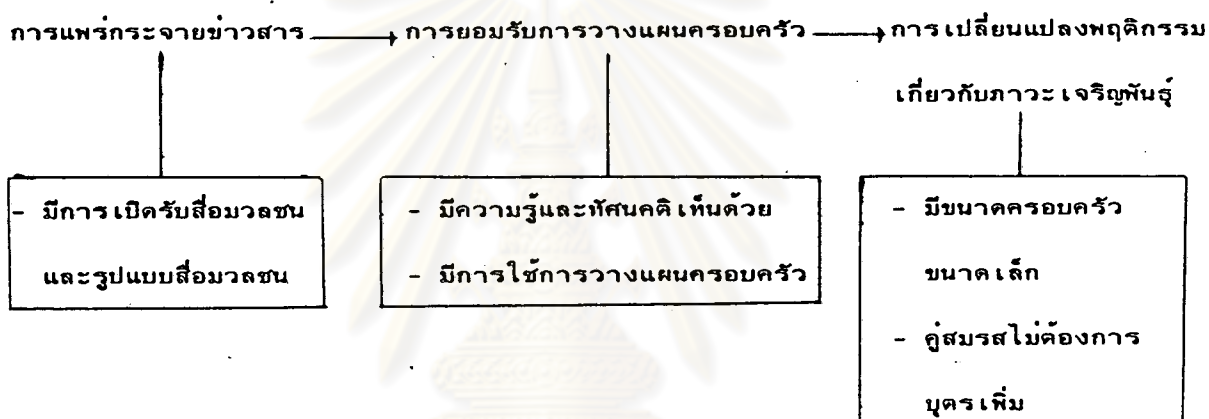


(Rogers and Shoemaker 1971: 20)

ศูนย์วิทยพัชกร  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย



เอฟเวอร์เรท เอ็ม โรเจอร์ ยังได้กล่าวถึงการปฏิบัติการวางแผนครอบครัว ซึ่งเป็นผลมาจากการยอมรับ และเห็นด้วยในเรื่องการวางแผนครอบครัว ซึ่งมาจากความทันสมัยในสังคม ทำให้มีการแพร่กระจายความรู้ ข่าวสาร โดยส่วนหนึ่งมีผลมาจากการเปิดรับสื่อมวลชนของประชากร ซึ่งการยอมรับและการใช้การวางแผนครอบครัวจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเกี่ยวกับภาวะเจริญพันธุ์ซึ่งจะนำไปสู่การจำกัดขนาดของครอบครัว (Rogers 1973: 273) ดังนั้นจากการแพร่กระจายของข่าวสารที่นำไปสู่การใช้การวางแผนครอบครัวและไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเกี่ยวกับภาวะเจริญพันธุ์ของโรเจอร์ นั้นจะสามารถสรุปเป็นแบบจำลองได้คือ



การเปิดรับสื่อมวลชนเป็นปัจจัยหนึ่งในการรับรู้ข่าวสารเรื่องราวต่าง ๆ โดยเฉพาะการวางแผนครอบครัวซึ่งในทางสังคมปัจจุบันสื่อมวลชนมีบทบาทเป็นอย่างมากในการเผยแพร่ข่าวสารและความรู้ โดยทำให้เกิดความรู้และเกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติแบบเก่า มีการยอมรับและใช้วิธีการวางแผนครอบครัว ซึ่งการวางแผนครอบครัวย่อมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเกี่ยวกับภาวะเจริญพันธุ์ ซึ่งรวมไปถึงการมีบุตรที่ต้องการน้อยลง

ปัจจุบันการโน้มน้าวให้ประชากรมีครอบครัวขนาดเล็กลงหรือจำนวนสมาชิกในครอบครัวเหมาะสมกับสภาพทางเศรษฐกิจ และสังคมของตัวเองนั้น นับว่ามีความจำเป็นอย่างมาก ดังนั้นโครงการวางแผนครอบครัวต่าง ๆ ได้รับการยอมรับว่าเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นมากต่อการพัฒนาประเทศ การมีความคิดที่จะจำกัดขนาดครอบครัวของตัวเอง และมีจำนวนบุตรที่เหมาะสมหรือน้อยลงจากที่เคยมีมาก่อนนับว่าเป็นเรื่องค่อนข้างลำบากในการปฏิบัติ เพราะ เป็นเรื่องของความสำนึกความคิด จำเป็นจะต้องมีกระบวนการต่าง ๆ เข้ามากระตุ้นให้ประชากรมีความคิดหรือ



ทัศนคติดังกล่าว ดังนั้นในการศึกษาคั้งนี้เป็นการศึกษาถึงความคิดเกี่ยวกับความต้องการจำนวน บุคคลของสตรีในชนบทประเทศไทย โดยใช้การ เปิดรับสื่อมวลชน เป็นตัวแปรอิสระ (independent variables) และจำนวนบุคคลที่ต้องการของสตรีเป็นตัวแปรตาม (dependent variables) โดยอาศัยความเชื่อที่ว่า ในสภาพสังคมปัจจุบันการแพร่ กระจายของข่าวสารต่าง ๆ โดยผ่านช่องทางการส่งสารหรือสื่อชนิดต่าง ๆ นับว่าได้แพร่หลาย ไปมาก ดังนั้นการแพร่กระจายของข่าวสารเหล่านี้ก็เป็นส่วนหนึ่งในการนำข่าวสารที่ได้รับไปใช้ ประกอบการพิจารณาหรือการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตโดยทั่วไป

ข่าวสารเกี่ยวกับสภาพการณต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจ สังคม หรือประชากรที่ผ่านทาง สื่อมวลชนในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นข่าวสารชนิดนั้นโดยตรงหรือสะท้อนมาจากรายการ บันเทิงต่าง ๆ โดยผู้ที่มีการเปิดรับข่าวสารเหล่านี้อยู่เป็นประจำ เกิดความรู้และมีทัศนคติ ต่าง ๆ ต่อข่าวสารที่ได้รับ จนถึงขั้นยอมรับและนำไปใช้ ดังเช่น เมื่อมีการยอมรับการวาง แผนครอบครัว หรือมีการยอมรับการมีครอบครัวขนาดเล็ก ก็จะมีผลไปสู่การเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมเกี่ยวกับภาวะเจริญพันธุ์ในสังคมส่วนรวมต่อไป ซึ่งจะ เป็นส่วนหนึ่งในการบรรลุเป้าหมาย ในการลดและจำกัดจำนวนประชากรเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพ เศรษฐกิจ สังคมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

#### ผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของสื่อมวลชนที่ผ่านมาส่วนใหญ่แล้วมักจะศึกษาถึงการ เผยแพร่ และการยอมรับนวัตกรรมต่าง ๆ เช่น การยอมรับเทคโนโลยีทางการเกษตรการให้ความรู้ด้าน การพัฒนาชนบท เป็นต้น สำหรับการศึกษาเกี่ยวกับสื่อมวลชนกับประชากรศาสตร์นั้น ที่ผ่านมามีการพิจารณาในแง่ของการให้ความรู้การปฏิบัติ ที่เกี่ยวกับการวางแผนครอบครัว เป็นส่วนใหญ่ สำหรับการศึกษาคั้งนี้เน้นถึงการเปิดรับสื่อมวลชนกับจำนวนบุคคลที่ต้องการ ซึ่งเป็นปัจจัยอันหนึ่ง ที่จะมีผลต่อภาวะเจริญพันธุ์ เช่นเดียวกับการวางแผนครอบครัว

เนื่องจากยังไม่มียานวิจัยเกี่ยวกับการ เปิดสื่อมวลชนกับจำนวนบุคคลที่ต้องการโดยตรงนั้น ดังนั้นงานวิจัยที่กล่าวถึงนี้จะ เน้น เกี่ยวกับการ เปิดรับสื่อมวลชนและการยอมรับนวัตกรรมต่าง ๆ ที่เป็นผลมาจากการ เปิดรับสื่อมวลชนโดยแยกกล่าวผลงานวิจัยเป็นสองส่วนคือ ในส่วนแรกเป็น งานวิจัยเกี่ยวกับการ เปิดรับสื่อมวลชนและในส่วนหลัง เป็นงานวิจัย เกี่ยวกับจำนวนบุคคลที่ต้องการ

### 1. การเปิดรับสื่อมวลชนกับการยอมรับนวัตกรรม

การศึกษาเกี่ยวกับสื่อมวลชนกับการยอมรับนวัตกรรมใหม่ ๆ นั้น โดยเฉพาะทางประชากรศาสตร์ส่วนใหญ่มักจะศึกษาเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัว ซึ่งถือว่าการวางแผนครอบครัวก็คือ นวัตกรรมใหม่ ๆ ในสังคมปัจจุบันเช่นเดียวกัน โดยสื่อมวลชนได้เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในการดำเนินการด้านนี้ ซึ่งที่ผ่านมาได้มีการศึกษาประเภทของสื่อมวลชนแต่ละประเภท เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร และภาพยนตร์ ซึ่งโอกาสการเปิดรับสื่อมวลชนเหล่านี้จะไม่เท่ากันและสื่อแต่ละชนิดก็มีผลต่อทัศนคติและการยอมรับการวางแผนครอบครัวในระดับที่ต่างกัน ดังนั้นเมื่อสื่อมวลชนแต่ละชนิดมีผลต่อทัศนคติ และการยอมรับการวางแผนครอบครัวก็น่าจะมีผลต่อจำนวนบุตรที่ต้องการด้วย เช่นเดียวกับกับการยอมรับนวัตกรรมใหม่ ๆ และการมีทัศนคติที่ทันสมัยก็มาจากการเปิดรับสื่อมวลชนเช่นกัน

จากการศึกษาของ สุรียา วีรวงศ์ พบว่า ในท้องที่ใดก็ตาม ความทันสมัยขึ้นอยู่กับอิทธิพลของสื่อมวลชนเป็นอย่างมาก บุคคลใดที่มีการเปิดรับสื่อมวลชนหลายประเภทก็มีความคิดทันสมัยมีการยอมรับสิ่งต่าง ๆ ได้มากกว่าบุคคลที่ติดตามสื่อประเภทเดียว (สุรียา วีรวงศ์ 2517) เช่นเดียวกับ สรรค์ระวี คชาชีวะ ได้ศึกษาถึงความทันสมัยของประชาชนในเขตท้องที่บางชั้น ซึ่งได้เปรียบเทียบระดับความทันสมัยของกลุ่มบุคคลที่ทำงานและที่ทำงานในโรงงาน เพื่อค้นหาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการสื่อสารกับความทันสมัยของกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพทั้ง 2 อย่าง ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่มีความสำคัญต่อความทันสมัยก็คือ การเปิดรับสื่อมวลชน และการสื่อสารระหว่างบุคคล (สรรค์ระวี คชาชีวะ 2524)

ชาลิต ปัญญาลักษณ์ ได้ศึกษาถึงสื่อมวลชนแต่ละประเภทว่า มีบทบาทต่อการพัฒนาชนบทมากน้อยเพียงใด โดยศึกษาจากหมู่บ้านชนบทในเขตท้องที่ทดลองของโครงการพัฒนาชนบทลุ่มแม่น้ำแม่กลองพบว่า สื่อมวลชนส่วนใหญ่มีบทบาทต่อการพัฒนาชนบทตามสมควรอยู่แล้ว เช่น วิทยุ เข้าถึงชาวชนบทมากเป็นอันดับแรก หนังสือพิมพ์อันดับสอง ส่วนสื่อที่มีบทบาทน้อยคือ ภาพยนตร์ (ชาลิต ปัญญาลักษณ์ 2521) สมทรง พาทูร์ตัน ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างเขตพื้นที่ที่มีปัญหาด้านความมั่นคงกับเขตพื้นที่ที่ไม่มีปัญหาด้านความมั่นคง ในเรื่องบทบาทของสื่อมวลชนต่อความรู้ทัศนคติและการปฏิบัติ เกี่ยวกับการวางแผนครอบครัว พบว่า สื่อประเภทวิทยุสำคัญมากที่สุด รองลงมาคือ สิ่งพิมพ์ โฆษณา น้อยมากคือสื่อบุคคลและภาพยนตร์ (สมทรง พาทูร์ตัน 2525)

013443

บำรุง สุขพรรณ ศึกษาผู้ที่มารับการบริการวางแผนครอบครัว ณ สถานบริการ การวางแผนครอบครัวว่า ได้รับความรู้เกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวจากสื่อประเภทใดมากที่สุดภายในเวลา 2 เดือน พบสื่อที่ช่วยส่งเสริมความรู้มากที่สุด คือ วิทยุ หนังสือพิมพ์และ แผ่นป้ายโฆษณาตามสถานที่สาธารณะ ส่วนสื่อที่ให้ความรู้น้อยคือ ภาพยนตร์และโทรทัศน์ (บำรุง สุขพรรณ 2522) ทศนาวดี สุขารมย์ ได้ศึกษาถึงพฤติกรรมการรับข่าวสารของ สตรีที่มารับการคุมกำเนิดทั้งแบบชั่วคราวและถาวรจากหน่วยวางแผนครอบครัวโรงพยาบาล จุฬาลงกรณ์ พบว่า สื่อมวลชนประเภทวิทยุ และโทรทัศน์มีอิทธิพลสูงสุดในการก่อให้เกิดการ ยอมรับ (ทศนาวดี สุขารมย์ 2525)

นิคยา คำเมือง ศึกษาถึงพฤติกรรมการเปิดรับสื่อมวลชนเกี่ยวกับการวางแผน ครอบครัวของสตรีในเขตเทศบาลเมืองขอนแก่น แตกต่างกันไปตามปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม อันได้แก่ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้ ผลการศึกษาพบว่า การเปิดรับ สื่อมวลชนแตกต่างกันไปตามปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม บางเรื่อง เช่น ช่วงเวลาในการเปิด รับสื่อมวลชนขึ้นอยู่กับองค์ประกอบในด้านอายุ อาชีพ ระดับรายได้ต่างกัน (นิคยา คำเมือง 2525) วันทนา ชาญานิซวงศ์ ศึกษาพบเช่นเดียวกันคือ ความสำคัญจากการเปิดรับสื่อมวลชนทางด้าน อาหารและโภชนาการของแม่ที่นำบุตรมารับบริการจากโรงพยาบาลพร้อมทั้งศึกษาพฤติกรรมเปิด รับสื่อมวลชน พบว่า แม่ที่มีการศึกษาและรายได้สูงจะมีความสำคัญและการเปิดรับสื่อมวลชนทาง ด้านอาหารและโภชนาการสูงกว่าแม่ที่มีการศึกษาและรายได้ต่ำ (วันทนา ชาญานิซวงศ์ 2525)

เกศรินทร์ สุทธิไชย ศึกษาถึงพฤติกรรมการติดต่อสื่อสารของประชาชนในชนบท ได้แก่ การเปิดรับสื่อมวลชน การใช้สื่อเฉพาะกิจ และการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล พบว่า วิทยุเข้าถึงประชาชนได้มากที่สุด ส่วนหนังสือเล่มเป็นสื่อที่ชาวชนบทเชื่อถือมากที่สุด ผู้ที่มีการ ศึกษาสูงใช้สื่อประเภทสิ่งพิมพ์มากกว่าผู้ที่มีการศึกษาค่ำกว่า (เกศรินทร์ สุทธิไชย 2520) เช่นเดียวกับการศึกษาของระวีวรรณ ประกอบผล และ มาลินี ชุ่มพฤษ์ ก็พบว่าวิทยุเป็นสิ่ง ที่มีประสิทธิภาพสูงที่สุดในการเผยแพร่ความรู้ทางประชากร ในขณะที่สิ่งพิมพ์และโทรทัศน์มีบทบาท จำกัดเฉพาะในกลุ่มของบุคคลที่มีการศึกษาระดับสูง และฐานะทางเศรษฐกิจดี (ระวีวรรณ ประกอบผล และ มาลินี ชุ่มพฤษ์ 2522: 47)

สำหรับการวิจัยในต่างประเทศก็พบในทำนองเดียวกัน เช่นในประเทศอาร์เจนตินา อิสราเอล ปากีสถาน และอินเดีย พบว่า การเปิดรับสื่อมวลชนมีความสัมพันธ์กับความทันสมัยสูงมาก และยังพบว่าบุคคลที่มีความทันสมัยจะมีความคิดและเข้าใจผู้อื่นและสถานการณ์ต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง (Inkeles 1976: 145) ในไต้หวันพบว่าระดับความทันสมัยของบุคคลมีความสัมพันธ์กับปริมาณการรับสื่อมวลชนและเนื้อหาของข่าวสารมาก กล่าวคือบุคคลที่เปิดรับสื่อมากและได้รับเนื้อหาที่เหมาะสมและทันสมัยทำให้บุคคลมีความทันสมัยเพิ่มขึ้นในทางเดียวกัน (Shing Yih 1977: 127) สำหรับการศึกษารวิจัยในแต่ละประเทศก็พบในทำนองเดียวกัน เช่น ในการศึกษาการรับทราบเรื่องราวต่าง ๆ ของสตรีตัวอย่างในอเมริกา พบว่า สตรีตัวอย่างรับทราบเรื่องราวต่าง ๆ เป็นประจำ คือ วิทยุ และเช่นเดียวกับผลการวิจัยสตรีตัวอย่างในเกาหลีพบว่า สตรีตัวอย่างรับทราบเรื่องราวจากวิทยุเป็นประจำ ร้อยละ 46.5 (Economic For ASia And The Far East 1967: 74) และในทำนองเดียวกันกับการรับรู้การรับทราบเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวก็ได้รับอิทธิพลจากสื่อมวลชน เช่นเดียวกัน ในเกาหลีได้มีการศึกษาถึงอิทธิพลของการแจ้งข่าวสารในรูปแบบสื่อประเภทต่าง ๆ ในปี ค.ศ. 1967 โดยปรากฏว่าหลังจากที่ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวทั้งทางบุคคล และสื่อมวลชนภายในระยะเวลา 1 ปีแล้วจึงทำการสำรวจพบว่าวิทยุมีอิทธิพลมากที่สุดต่อการรับทราบเรื่องการวางแผนครอบครัวของประชากร และได้ทำการศึกษาประสิทธิภาพของสื่อมวลชนเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัว และใช้พนักงานเยี่ยมบ้าน พบว่า สตรีที่ได้รับรู้เกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวจากสื่อมวลชนมากที่สุดเท่าใด จะทำให้มีความรู้เรื่องการวางแผนครอบครัวมากขึ้นเท่านั้น ดังนั้นจะเห็นได้จากสตรีที่เคยได้รับความรู้เกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวจากสื่อมวลชน 1 ชนิด ได้ทราบถึงวิธีคุมกำเนิดร้อยละ 90 สตรีที่เคยทราบจากสื่อมวลชน 2 ชนิด ทราบร้อยละ 94 และสตรีที่เคยทราบจากสื่อมวลชน 4-6 ชนิด ทราบถึงร้อยละ 95 (S/K Marketing Research Company and The Graduate School Nan-Yang University 1972: 18)

ในประเทศญี่ปุ่นได้มีการสำรวจเกี่ยวกับการใช้สื่อในการวางแผนครอบครัวในปี ค.ศ. 1965 ในกลุ่มศึกษาจากเมืองขนาดต่าง ๆ คือ เมืองขนาดใหญ่ ขนาดกลาง ขนาดเล็ก และชนบท ชานเมือง พบว่า แหล่งข่าวสารการวางแผนครอบครัวของสตรีนั้น สื่อมวลชนจะมีความสำคัญทุกท้องที่ สื่อมวลชนเหล่านี้ได้แก่ หนังสือพิมพ์ วิทยุ นิตยสาร (Muramatso 1965: 133) และในประเทศไต้หวัน ได้มีการศึกษาประมวลผลการใช้สื่อต่าง ๆ โดยให้

ความรู้เกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวแก่ประชาชนทางวิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ หนังสือพิมพ์ และนิตยสารในเวลา 1 ปี พบว่า วิทยุมีอิทธิพลในการแจ้งข่าวสารมากที่สุด คือ ร้อยละ 72 รองลงมาคือ ภาพยนตร์ ร้อยละ 40 หนังสือพิมพ์ นิตยสาร โทรทัศน์ ร้อยละ 29.19 และ 13 ตามลำดับ (Carnada 1970: 101)

จากการศึกษาวิจัยทั้งภายในประเทศและต่างประเทศที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ พอจะสรุปให้เห็นได้ว่า สื่อมวลชนที่กล่าวมาแล้วล้วนแต่มีความสัมพันธ์ต่อการเปลี่ยนแปลงความคิดและพัฒนาความรู้ในด้านต่าง ๆ ก่อให้เกิดทัศนคติที่ทันสมัย รวมทั้งความสัมพันธ์กับความรู้อและการปฏิบัติการวางแผนครอบครัว ดังนั้นในเรื่องของจำนวนบุตรที่ต้องการของสตรีก็น่าจะมีความสัมพันธ์กับการเปิดรับสื่อมวลชนของสตรีด้วย เพราะในปัจจุบันการจำกัดขนาดครอบครัว หรือการมีครอบครัวขนาดเล็ก เป็นทัศนคติที่ยอมรับกันทั่วไปแล้วว่า เป็นทัศนคติที่ทันสมัยในปัจจุบัน ในการตัดสินใจว่าตนเองจะมีขนาดครอบครัวเท่าใด หรือจะมีจำนวนบุตรเท่าใด จึงจะเหมาะสมกับสภาพของตนเอง

## 2. จำนวนบุตรที่ต้องการ

### 2.1 อายุของสตรีกับจำนวนบุตรที่ต้องการ

ภาวะเจริญพันธุ์ที่แท้จริงและภาวะเจริญพันธุ์ที่ต้องการหรือจำนวนบุตรเกิดรอด จำนวนบุตรที่คาดหวัง และจำนวนบุตรที่ต้องการจะเพิ่มขึ้นตามอายุของสตรี เช่น Whelptom, Campbell และ Patterson พบว่า สตรีชาวอเมริกันผู้ที่อายุระหว่าง 18-24 ปี จะมีความต้องการบุตรโดยเฉลี่ย 3.1 คน ส่วนผู้ที่มีอายุระหว่าง 30-34 ปี จะมีจำนวนบุตรที่ต้องการ 3.3 คน (Whelptom, Campbell and Patterson, 1966: 64-65) การศึกษาของ Helen Ware พบว่าสตรีในจอร์เจีย ผู้ที่มีอายุต่ำกว่า 20 ปี มีจำนวนบุตรที่ต้องการ 5.0 คน แต่ผู้ที่มีอายุระหว่าง 50-59 ปี จะมีบุตรที่ต้องการ 6.0 คน (Ware 1974: 21) ในได้หวั่นก็พบลักษณะเช่นเดียวกันคือ การศึกษาในปี 2513 พบว่าสตรีที่มีอายุระหว่าง 22-24 ปี มีจำนวนบุตรที่ต้องการ 3.6 คน ส่วนผู้ที่มีอายุระหว่าง 25-29 ปี มี 4.1 คน (Freedman, Coombs C. and Cheng-Chang, 1972: 281-291)

การศึกษาในประเทศไทยก็มีการศึกษาในลักษณะเช่นเดียวกันนี้อยู่บ้างแล้ว เช่น ข้อมูลจากโครงการวางแผนครอบครัวที่บางเขน พบว่า จำนวนบุตรที่ต้องการจะเพิ่มขึ้นไปพร้อมกับอายุของมารดา คือ ผู้ที่มีอายุระหว่าง 15-19 ปี มี 2.5 คน ส่วนผู้ที่มีอายุ 30 ปีขึ้นไป มี 3.4 คน เป็นต้น (Cowgill and other 1965: 80) อาร์มอส ฮอลส์บี และ วิศิษฐ์ ประจวบเหมาะ ใช้ข้อมูลจากโครงการโศรารามในการศึกษาสตรีไทยในชนบทเช่นเดียวกัน คือ ผู้ที่มีอายุระหว่าง 20-24 ปี มีจำนวนบุตรที่ต้องการโดยเฉลี่ย 2.8 คน ผู้ที่มีอายุระหว่าง 40-44 ปี มีจำนวนบุตรที่ต้องการ 4.2 คน (อาร์มอส ฮอลส์บี และ วิศิษฐ์ ประจวบเหมาะ 2508: 345-374) จอห์น ไนเดล และ วิศิษฐ์ ประจวบเหมาะ ศึกษาข้อมูลจากข้อมูลโครงการวิจัยต่อเนื่องระยะยาว ๆ รอบแรก พบว่า สตรีที่มีอายุระหว่าง 15-19 ปี มีจำนวนบุตรที่ต้องการ 3.7 คน และผู้ที่มีอายุระหว่าง 40-44 ปี ต้องการมีบุตร 4.3 คน (Knodel and Visid 1973: 29) จอห์น ไนเดล และพิชิต พิทักษ์เทพสมบัติ ได้ใช้ข้อมูลเดียวกันศึกษาเปรียบเทียบจำนวนบุตรเกิดรอดและจำนวนบุตรที่ต้องการของสตรีในชนบท พบว่า สตรีที่มีอายุระหว่าง 15-19 ปี มีจำนวนบุตรที่ต้องการ 3.7 คน ผู้ที่มีอายุระหว่าง 30-34 ปี คืออายุสูงขึ้นมาพบว่ามีจำนวนบุตรที่ต้องการ 3.8 คน ผู้ที่อยู่ระหว่าง 40-44 ปี มีจำนวนบุตรที่ต้องการ 4.3 คน (Knodel and Pichit 1973: 14) การศึกษาของ ระจิตรา ณ พัทลุง พบว่าสตรีในชนบทที่สมรสแล้วอายุต่ำกว่า 25 ปี มีจำนวนบุตรในอุดมคติหรือจำนวนบุตรที่ต้องการ 3.4 คน ส่วนผู้ที่อายุระหว่าง 35-39 ปี ต้องการมีบุตร 4.5 คน (ระจิตรา ณ พัทลุง 2514: 31-36) และการศึกษาของพิกุลทอง พิชัยยุทธ พบว่า สตรีในเขตชนบทจำนวนบุตรที่ต้องการจะเพิ่มขึ้นตามอายุ เช่น ผู้ที่อยู่ระหว่าง 15-19 ปี มีจำนวนบุตรที่ต้องการ 3.7 คน และผู้ที่อยู่ระหว่าง 40-44 ปี มีจำนวนบุตรที่ต้องการ 4.3 คน (พิกุลทอง พิชัยยุทธ 2521: 47) จอห์น ไนเดล และ พิชิต พิทักษ์เทพสมบัติ ศึกษาจากข้อมูลโครงการต่อเนื่องระยะยาวา รอบที่ 2 ก็พบว่า มีความสัมพันธ์ในลักษณะเดียวกันคือ สตรีในชนบทที่มีอายุระหว่าง 15-19 ปี จะมีจำนวนบุตรที่ต้องการ 3.2 คน ส่วนผู้ที่มีอายุ 40-44 ปี มีจำนวนบุตรที่ต้องการ 4.7 คน (Knodel and Pichit 1975: 42) นิพนธ์ เทพรีย์ และ จอห์น ไนเดล ใช้ข้อมูลโครงการสำรวจภาวะเจริญพันธุ์ของสตรีไทยปี 2518 ก็พบความสัมพันธ์ลักษณะเดียวกันคือ สตรีในชนบทที่มีอายุต่ำกว่า 25 ปี มีจำนวนบุตรที่ต้องการ 3.1 คน และผู้ที่มีอายุระหว่าง 40-44 ปี มีจำนวนบุตรที่ต้องการ 4.1 คน (Nibhon and Knodel 1978: 18) เช่นเดียวกับปราโมทย์ กังสดาร



พบว่าผู้ที่อายุ 25-34 ปี จำนวนบุตรที่ต้องการ 3.3 คน ผู้ที่อายุ 25-34 ปี จำนวนบุตรที่ต้องการ 3.9 คน ผู้ที่อายุ 35-44 ปี จำนวนบุตรที่ต้องการและผู้ที่มีอายุ 45 ปีขึ้นไปจำนวนบุตรที่ต้องการมี 4.8 คน ซึ่งเป็นจำนวนที่มากกว่าผู้ที่อายุ 15-24 ปี อยู่ 1.5 คน (ปราโมทย์ กังสดาร 2525: 48) การสำรวจสภาวะการคุมกำเนิดในประเทศไทยครั้งที่ 2 (CPS2) พบว่า ขนาดของครอบครัวมีแนวโน้มเล็กลง เมื่อเปรียบเทียบกับ การสำรวจสภาวะการคุมกำเนิดในประเทศไทยครั้งที่ 1 (CPS1) ในปี พ.ศ.2521 สตรีวัยเยาว์กว่าต้องการมีบุตรจำนวนน้อยกว่าสตรีที่มีวัยสูงกว่า นั่นเป็นการชี้แนะว่ากลุ่มซึ่งเพิ่มเริ่มมีบุตรจะมีขนาดครอบครัวที่เล็กกว่า เนื่องจากเป็นผลสะท้อนของการเปลี่ยนแปลงทางทัศนคติที่มีต่อขนาดของครอบครัว (โครงการวางแผนครอบครัวแห่งชาติ กระทรวงสาธารณสุข 2525: 148)

## 2.2 อายุแรกสมรสกับจำนวนบุตรที่ต้องการ

โดยทั่วไปแล้วอายุแรกสมรสจะมีความสัมพันธ์ในทางลบกับภาวะเจริญพันธุ์ที่แท้จริงคือ จำนวนบุตรที่มีอยู่ในปัจจุบัน และภาวะเจริญพันธุ์ที่ต้องการ คือ ผู้ที่สมรสเมื่ออายุน้อยกว่าจะมีภาวะเจริญพันธุ์ และจำนวนบุตรที่ต้องการต่ำกว่าผู้ที่สมรสเมื่ออายุน้อยกว่า เช่น จากการศึกษาในประเทศเดนมาร์กในปี พ.ศ.2513 พบว่า สตรีที่สมรสเมื่ออายุน้อยกว่า 18 ปี จะมีจำนวนบุตรที่ต้องการ 2.6 คน ส่วนผู้ที่สมรสเมื่ออายุ 25 ปีขึ้นไป จะมีจำนวนบุตรที่ต้องการ 2.5 คน (United Nation 1976: 54) เช่นเดียวกับในสหรัฐอเมริกาที่พบในลักษณะเดียวกัน จากการศึกษาของ Ryder and Westoff พบว่า สตรีผิวขาวชาวอเมริกันที่สมรสต่ำกว่า 18 ปี จะมีจำนวนบุตรที่ต้องการ 3.4 คน ส่วนผู้ที่สมรสเมื่ออายุ 25 ปีขึ้นไปจะมีจำนวนบุตรที่ต้องการเพิ่มขึ้น (Ryder and Westoff 1971: 58)

สำหรับในประเทศไทยก็พบความสัมพันธ์ในลักษณะเดียวกัน เช่น ระจิตรา ณ พัทลุง พบว่า สตรีไทยในชนบทที่สมรสก่อนอายุ 25 ปี จะมีจำนวนบุตรในอุดมคติหรือจำนวนบุตรที่ต้องการโดยเฉลี่ย 4 คน ผู้ที่สมรสหลังอายุ 25 ปีขึ้นไปมี 3 คน (ระจิตรา ณ พัทลุง 2514: 39) และ พิภูลทอง พิชัยยุทธ พบว่า ผู้ที่อายุระหว่าง 15-24 ปี ที่สมรสเมื่ออายุน้อยกว่า 19 ปี จะมีจำนวนบุตรในอุดมคติหรือจำนวนบุตรที่ต้องการ 3.4 คน ส่วนผู้ที่สมรสเมื่ออายุ 22-24 ปี จะมีจำนวนบุตรในอุดมคติหรือที่ต้องการ 3.8 คน

### 2.3\* รายได้ของครอบครัวกับจำนวนบุตรที่ต้องการ

สำหรับเกี่ยวกับฐานะทางเศรษฐกิจอาชีพโดยทั่วไปแล้ว คนในทุกระดับฐานะ คิดว่าเป็นการถูกต้องและดีที่จะมีครอบครัวขนาดใหญ่ แต่ว่าในแต่ละครอบครัวก็มีเงื่อนไขเรื่อง เศรษฐกิจเข้ามาเป็นเครื่องกีดขวาง จึงไม่สามารถมีบุตรได้ตามความต้องการ ได้มีผู้ศึกษาถึง สถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคมพบว่า เมื่อมีการยกระดับการครองชีพให้สูงขึ้นเท่าใด คู่สมรส จำนวนมากก็เริ่มที่จะยอมรับครอบครัวขนาดเล็ก (United Nation 1976: 140) และคนจำนวนมากเห็นว่าจำกัดจำนวนบุตรตามความสามารถของทางการเงินที่หามาได้ เพื่อ การเลี้ยงดูบุตรตามที่ต้องการในระยะการเปลี่ยนแปลงของประชากรที่อัตราเกิดสูง อัตราตายต่ำ พบว่า สถานภาพทางเศรษฐกิจจะมีความสัมพันธ์ในทางตรงกันข้ามกับขนาดครอบครัวในอุดมคติ (Freedmen and Coombs 1966: 197)

ผลการศึกษาเกี่ยวกับรายได้ครอบครัวกับจำนวนบุตรที่ต้องการมีความสัมพันธ์ ทั้งในเชิงบวกและลบ เช่น การศึกษาประเทศต่าง ๆ ในยุโรป เช่น อังกฤษและเวสต์ พบว่า จำนวนบุตรที่ต้องการของผู้ที่มีรายได้ต่ำเท่ากับ 2.6 คน ผู้ที่มีรายได้ระดับปานกลาง 2.7 คน และผู้ที่มีรายได้ระดับสูงเท่ากับ 2.9 คน (United Nation 1976 : 58 - 145) ส่วนการศึกษาของ Ryder และ Westoff พบว่าสตรีที่มีรายได้ของครอบครัวต่ำกว่า ปีละ 3,000 ดอลลาร์มีจำนวนบุตรที่ต้องการ 3.9 คน ส่วนผู้ที่มีรายได้ 15,000 ดอลลาร์ขึ้นไป มีจำนวนบุตรที่ต้องการ 2.7 คน (Ryder and Wetoff 1971: 60) การศึกษาในเยอรมันปี พ.ศ.2501 ก็พบลักษณะเดียวกัน คือ ผู้ที่มีรายได้ต่ำกว่าเดือนละ 20 มาร์คมีจำนวนบุตรที่ ต้องการ 2.8 คน ผู้ที่มีรายได้เดือนละ 900 มาร์คขึ้นไป มีจำนวนบุตรที่ต้องการ 2.6 คน (Freedman, Baumert and Bolte 1959: 145) การศึกษาในอิหร่านปี 2516 ก็พบ ลักษณะเช่นเดียวกันคือ สตรีที่มีรายได้ของครอบครัวต่ำกว่าเดือนละ 2,500 เรียล จะมีจำนวน บุตรที่ต้องการ 2.9 คน ผู้ที่มีรายได้เดือนละ 10,000 เรียล จะมีจำนวนบุตรที่ต้องการ 5.5 คน (Good, Farr and Good 1980: 314) ในอียิปต์ก็พบลักษณะเดียวกัน คือ ผู้ที่มีรายได้ต่ำ มีจำนวนบุตรที่ต้องการ 3.5 คน และผู้ที่มีรายได้สูงจะมีจำนวนบุตรที่ต้องการ 2.9 คน (Knalifa 1973: 433) สำหรับในประเทศไทย การศึกษาของปราโมทย์ กังสดาร พบว่า เกี่ยวกับรายได้ครัวเรือนซึ่งแทนด้วยรายได้ของสามีนั้น พบว่า รายได้ของสามีมีผลต่อจำนวน บุตรที่ต้องการในลักษณะที่แตกต่างออกไปนั่นคือ สตรีที่มีรายได้ปานกลางกลับเป็นผู้ที่มีจำนวนบุตร



ที่ต้องการน้อยที่สุด คือ 4.1 แต่ไม่แตกต่างจากกลุ่มอื่นมากนัก ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่ารายได้  
แทบจะไม่มีอิทธิพลต่อจำนวนบุตรที่ต้องการเลย (ปราโมทย์ กังสดาร 2525: 72)

#### 2.4 การศึกษาของสตรีกับจำนวนบุตรที่ต้องการ

โดยส่วนใหญ่แล้วมักมีการศึกษา พบว่า การศึกษามักมีความสัมพันธ์ทางลบกับ  
ภาวะเจริญพันธุ์ คือ ผู้ที่มีการศึกษาดำรงจะมีจำนวนบุตรเกิดรอดสูง ซึ่งก็เช่นเดียวกับจำนวน  
บุตรที่ต้องการ คือ จะสูงกว่าผู้ที่มีการศึกษาสูง ตัวอย่างเช่น ในประเทศโปแลนด์ปี พ.ศ.2525  
พบว่า สตรีที่มีการศึกษาดำรงระดับประถมศึกษาที่มีจำนวนบุตรที่ต้องการ 2.5 คน ส่วนผู้ที่มี  
การศึกษาระดับมัธยมศึกษาขึ้นไปมีจำนวนบุตรที่ต้องการ 2.2 คน (United Nation 1976:  
58-145) ในไต้หวัน พบว่า สตรีไต้หวันที่มีอายุระหว่าง 30-39 ปี ที่มีการศึกษาดำรงระดับ  
ศึกษาจะมีจำนวนบุตรที่ต้องการ 4.1 คน ส่วนผู้ที่มีการศึกษาระดับมัธยมปลาย มีจำนวนบุตรที่  
ต้องการ 2.9 คน (Hermalin 1976: 251) การศึกษาในอียิปต์ พบว่า ผู้ที่มีการศึกษา  
ระดับต่ำ มีจำนวนบุตรที่ต้องการ 3.3 คน ส่วนผู้ที่มีการศึกษาสูงจะมีจำนวนบุตรที่ต้องการ  
3.25 คน (Khalifa 1973: 433) ในอิหร่านพบว่า สตรีที่ไม่มีการศึกษามีจำนวนบุตร  
ที่ต้องการ 3.4 คน ผู้ที่มีการศึกษา 12 ปีขึ้นไป มีจำนวนบุตรที่ต้องการ 2.0 คน (Good,  
Farr and Good 1980: 314)

จากการศึกษาจากโครงการต่อเนื่องระยะยาว พบว่า สตรีในชนบทที่มีระดับ  
การศึกษาตั้งแต่ ป.4 ขึ้นไป จำนวนบุตรในอุดมคติโดยเฉลี่ยเท่ากับสตรีอ่านออกเขียนได้คือ  
3.8 คน (พิชิต พิทักษ์เทพสมบัติ และสุวัฒนา วิบูลเสรษฐ 2517: 9) ระจิตรา ๗ พัทลุง  
พบว่า สตรีในชนบทที่ไม่มีการศึกษามีจำนวนบุตรที่ต้องการ 5.4 คน ส่วนผู้ที่สำเร็จชั้นประถมศึกษา  
ปีที่ 4 มีจำนวนบุตรที่ต้องการ 4.4 คน (ระจิตรา ๗ พัทลุง 2514: 44) พิกุลทอง พิชัยยุทธ  
ก็พบลักษณะที่เหมือนกันคือ ผู้ที่มีการศึกษาดำรงมีจำนวนบุตรที่ต้องการมากกว่า คือ สตรีที่มี  
อายุระหว่าง 15-24 ปี ที่มีการศึกษาประถมศึกษาปีที่ 1-3 มีจำนวนบุตรที่ต้องการ 3.7 คน  
ส่วนผู้ที่มีการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4-6 มีจำนวนบุตรที่ต้องการ 3.3 คน (พิกุลทอง  
พิชัยยุทธ 2521: 72) เช่นเดียวกับการศึกษาของปราโมทย์ กังสดาร โดยใช้ข้อมูลโครงการ  
ต่อเนื่องระยะยาวรอบที่สองก็พบว่า การศึกษาของสตรีมีผลในทางลบต่อจำนวนบุตรที่ต้องการ คือ  
สตรีที่ไม่มีการศึกษาต้องการที่มีบุตร 4.5 คน ผู้ที่มีการศึกษาระดับประถมศึกษาการมีบุตร 4.0 คน  
และระดับมัธยมศึกษาขึ้นไปต้องการมีบุตร 3.6 คน ซึ่งน้อยกว่าผู้ไม่มีการศึกษาอยู่ .9 คน  
(ปราโมทย์ กังสดาร 2525: 57)

## 2.5 ทัศนคติเกี่ยวกับการป้องกันการปฏิสนธิกับจำนวนบุตรที่ต้องการ

พิฤตทอง พิชัยยุทธ พบว่า สตรีในชนบทที่เห็นด้วยจะมีจำนวนบุตรในอุดมคติหรือจำนวนบุตรที่ต้องการต่ำกว่าผู้ที่ไม่เห็นด้วย เช่น ในกลุ่มที่เห็นด้วยกับการปฏิสนธิจะมีจำนวนบุตรที่ต้องการ 2.9 คน ผู้ที่ไม่เห็นด้วยมี 3.9 คน (พิฤตทอง พิชัยยุทธ 2521: 107) ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ผู้ที่เห็นด้วยกับการป้องกันการปฏิสนธิส่วนมากเป็นผู้ที่เห็นด้วยกับการจำกัดขนาดของครอบครัว จึงน่าจะมีความสัมพันธ์กับจำนวนบุตรที่ต้องการด้วยเช่นกัน จากการศึกษาข้อมูลโครงการต่อเนื่องระยะยาวว่า รอบที่สองของ ปราโมทย์ กังสดาร พบว่า ทัศนคติเกี่ยวกับการป้องกันการปฏิสนธิมีความสัมพันธ์กับจำนวนบุตรที่ต้องการคือ ผู้ที่เห็นด้วยจะมีจำนวนบุตรที่ต้องการ 4.0 คน ผู้ที่ไม่เห็นด้วยจะมี 4.6 คน (ปราโมทย์ กังสดาร 2525: 89) และจากการศึกษาของ อรพินท์ บุนนาค และระพีพรรณ หุ่นพานิชย์ จากโครงการสำรวจภาวะเจริญพันธุ์ ภาวะการตาย และการวางแผนครอบครัว พบว่า ผู้ที่ไม่เคยใช้เลยมีจำนวนบุตรที่ต้องการโดยเฉลี่ย 3.7 คน (อรพินท์ บุนนาค และระพีพรรณ หุ่นพานิชย์ 2524: 28) และจากการศึกษาของ วชิระ สิงห์เดช พบว่า จำนวนบุตรในอุดมคติของสตรีวัยเจริญพันธุ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยเฉลี่ยเท่ากับ 3.7 คน และพบว่ากลุ่มเห็นด้วยในการวางแผนครอบครัวมากที่สุด คือ กลุ่มที่มีบุตรในอุดมคติเพียง 2 คน ซึ่งมีร้อยละ 94.4 รองลงมาคือ กลุ่มที่มีบุตรในอุดมคติ 3 คน ซึ่งเห็นด้วยร้อยละ 89.0 สำหรับผู้ที่มีบุตรในอุดมคติ 4 และ 5 คนขึ้นไป จะเห็นด้วยกับการวางแผนครอบครัวร้อยละ 73.4 ตามลำดับ (วชิระ สิงห์เดช 2523: 27)

## 2.6 จำนวนบุตรเกิดรอดกับจำนวนบุตรที่ต้องการ

เนื่องจากยังไม่มียานศึกษาวิจัยในเรื่องนี้อย่างชัดเจนหรือแพร่หลาย แต่ทั้งสองปัจจัยดังกล่าวน่าจะมีความสัมพันธ์กัน เพราะจำนวนบุตรเกิดรอดหรือภาวะเจริญพันธุ์ที่แท้จริงของสตรี ถ้าสตรีมีภาวะเจริญพันธุ์ที่แท้จริงสูงอาจจะมีจำนวนบุตรที่ต้องการมากหรือน้อยก็ได้ ซึ่งน่าจะศึกษาทั้งสองปัจจัยนี้มีความสัมพันธ์กัน หรือทำให้ตัวแปรที่ต้องการศึกษามีผลออกมาแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร

## 2.7 ลักษณะการทำงานของสตรีกับจำนวนบุตรที่ต้องการ

เช่นเดียวกับ 2.6 เนื่องจากไม่มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยดังกล่าว แต่ลักษณะการทำงานของสตรีก็ น่าจะมีความสัมพันธ์กับจำนวนบุตรที่ต้องการ โดยสตรีที่ทำงานนอกบ้านในลักษณะของการทำงานเชิง เศรษฐกิจ กับสตรีที่ทำงานในบ้านย่อมจะมีลักษณะที่แตกต่างกัน เพราะสตรีที่ทำงานนอกบ้านน่าจะมีโอกาสได้ติดต่อกับสังคมภายนอก ซึ่งทำให้เกิดความแตกต่างกันในด้านจำนวนบุตรที่ต้องการด้วย

การศึกษาการ เปิดรับสื่อมวลชนกับจำนวนบุตรที่ต้องการของสตรีไทยในชนบทครั้งนี้ได้ให้ความสนใจที่ศึกษาบทบาทของสื่อมวลชนต่อการ เปลี่ยนแปลงและพัฒนาสังคม โดยเฉพาะจากการศึกษาวิจัยที่กล่าวมาแล้วข้างต้นส่วนใหญ่จะเห็นได้ว่า สื่อมวลชนมีความสำคัญอย่างยิ่ง

### สมมติฐานในการศึกษา

สมมติฐานสำคัญ "การ เปิดรับสื่อมวลชนของสตรีที่สมรสแล้วในชนบทมีความสัมพันธ์ในทางกลับกันกับจำนวนบุตรที่ต้องการ"

จากสมมติฐานนี้ หมายความว่าหากสตรีมีการ เปิดรับสื่อมวลชนมากขึ้นแล้ว ความคิดเกี่ยวกับจำนวนบุตรที่สตรีผู้นั้นต้องการจะมีจำนวนน้อยลง

### สมมติฐานย่อย

1. สตรีที่มีการ เปิดรับสื่อมวลชนมาก มีฐานะทาง เศรษฐกิจ สังคมสูงและลักษณะทางประชากร คือ เห็นด้วยกับการคุมกำเนิด, อายุแรกสมรสมาก, จำนวนบุตรในปัจจุบันน้อย จะมีจำนวนบุตรที่ต้องการต่ำ

2. สตรีที่มีการ เปิดรับวิทยุ หนังสือพิมพ์ และโทรทัศน์มาก มีฐานะทาง เศรษฐกิจ สังคมสูง และลักษณะทางประชากร คือ เห็นด้วยกับการคุมกำเนิด, อายุแรกสมรสมาก, จำนวนบุตรในปัจจุบันน้อยจะมีจำนวนบุตรที่ต้องการต่ำ